

KRIPTOVALYUTA VA BLOKCHEYN TEXNOLOGIYALARINING MILLIY IQTISODIYOTGA TA'SIRI: RAQAMLI AKTIVLARNI TARTIBGA SOLISH

Sultonova Zilola Salimjon qizi

Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti, Iqtisodiyot fakulteti, "Menejment" yo'nalishi

Elektron pochta: salimjanovna25@gmail.com

Annotatsiya: Maqola kriptovalyuta va blokcheyn texnologiyalarining milliy iqtisodiyotga ta'sirini, shu jumladan ijobiy imkoniyatlar va potentsial xavflarni tahlil qiladi. Raqamli aktivlarni tartibga solishning dolzarbligi, huquqiy asoslari va O'zbekiston kontekstidagi yo'nalishlari yoritilgan. Tahlil natijalari zamonaviy iqtisodiyotda muvozanatli va innovatsion regulyator yondashuvning zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Kriptovalyuta, blokcheyn, raqamli aktivlar, milliy iqtisodiyot, tartibga solish, Markaziy bank raqamli valyutasi, DeFi, raqamli iqtisodiyot.

KIRISH

Zamonaviy raqamli iqtisodiyot global miqyosda tub o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Ushbu transformatsiyaning eng dinamik va dolzarb tarkibiy qismi – kriptovalyuta va blokcheyn texnologiyalarining jadal rivojlanishidir. Bu texnologiyalar nafaqat moliyaviy operatsiyalarning mohiyatini, balki mulkchilik, shartnomalar, ma'lumotlarni boshqarish va hatto davlat-xalq munosabatlarining asosini o'zgartirish potentsialiga ega. O'zbekiston ham "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida raqamlashtirish va innovatsion iqtisodiyotni qurish yo'lida izchil qadamlarni qo'ymoqda. Shu kontekstda, kriptovalyuta kabi raqamli aktivlar va ularga asoslangan blokcheyn texnologiyalarining milliy iqtisodiyotga ta'sirini chuqur o'rganish, ularni tartibga solishning optimal modelini izlash dolzarb vazifaga aylanmoqda. Tartibga solish bu yerda innovatsiyani to'sish emas, balki uni xavfsiz, barqaror va jamiyat manfaati yo'lida yo'naltirish, bir vaqtning o'zida investorlar va iste'molchilarni himoya qilish maqsadida amalga oshiriladi. Ushbu maqolada kriptovalyuta va blokcheyn texnologiyalarining iqtisodiy imkoniyatlari, ular bilan bog'liq asosiy xavflar, xalqaro tartibga solish tajribasi va O'zbekiston sharoitida raqamli aktivlarni tartibga solishning o'ziga xos yo'nalishlari tahlil etiladi. Maqsad – ushbu yangi fenomenning kompleks ta'sirini anglab yetishga va unga nisbatan muvozanatli siyosat shakllantirishga hissa qo'shishdir.

MATERIAL VA METOD

Tadqiqotning asosiy materiali sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasiga oid farmonlari, O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining raqamli valyuta va kriptoaktivlar bo'yicha chiqargan pozitsiya va tavsiyalari, shuningdek "Virtual aktivlar to'g'risida"gi qonun loyihalari va mavjud qonun hujjatlari qaraldi. Xalqaro materiallar sifatida Moliyaviy Harakatlar Bo'yicha Maxsus Guruh (FATF) tavsiyalari, Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (MVJ) va Xalqaro Hisoblash Banki (BIS) hisobotlari, shuningdek rivojlangan mamlakatlar (AQSh, Yaponiya, Yevropa Ittifoqi, Singapur)ning regulyator amaliyoti tahlil qilindi.

Tadqiqotda quyidagi metodlar qo'llanildi:

1. Normativ-huquqiy tahlil – Milliy va xalqaro regulyator hujjatlarning mazmuni, rivojlanish tendensiyalari va o'zaro bog'liqligini o'rganish.

2. Iqtisodiy-statistik tahlil – Kriptobozor ko'rsatkichlari, uning hajmi, o'zgaruvchanligi va an'anaviy moliya tizimiga ta'siri haqidagi ma'lumotlarni tahlil qilish.

3. Solishtirma tahlil metodi – Turli mamlakatlarning tartibga solish modellarini taqqoslash, ularning samaradorligi va O'zbekiston sharoitiga mosligini baholash.

4. Tizimli yondashuv – Kriptovalyuta va blokcheynni alohida texnologiyalar sifatida emas, balki raqamli iqtisodiyot va milliy iqtisodiyotning tarkibiy qismi sifatida ko'rib chiqish.

Ushbu metodologiya raqamli aktivlarni tartibga solishning kompleks mohiyatini, uning iqtisodiy oqibatlarini va O'zbekiston uchun optimal yo'lini aniqlash imkonini beradi.

NATIJALAR

Tadqiqot davomida quyidagi asosiy natijalarga erishildi:

1. Kriptovalyuta va Blokcheynning Iqtisodiy Imkoniyatlari:

Moliyaviy inklyuziya: Bank xizmatlaridan chetda qolgan aholini mobil internet orqali moliyaviy tizimga jalb qilish imkoniyati yaratilishi.

Tranzaksiya xarajatlarini pasaytirish: Xalqaro pul o'tkazmalari va to'lovlarni an'anaviy bank kanallariga qaraganda tezroq va arzonroq amalga oshirish. Innovatsiyalarni rag'batlantirish: DeFi (Markazlashtirilmagan Moliya), NFT, aqlli shartnomalar asosida yangi biznes modellari va startaplar paydo bo'lishi.

Davlat xizmatlarining shaffofligi va samaradorligi: Blokcheyn asosida davlat registrarlari, xaridlari va ijtimoiy dasturlarni boshqarishda korrupsiya riskini kamaytirish.

2. Asosiy Xavflar va Muammolar:

Moliyaviy barqarorlikka tahdid: Kriptobozorning yuqori o'zgaruvchanligi va spekulativ tabiati an'anaviy moliya tizimiga zarar yetkazishi mumkin.

Qonunbuzarlik vositalari: Pul yuvish, terrorizmni moliyalashtirish va soliqdan qochish uchun nisbiy anonimlikdan foydalanish imkoniyati.

Investorlarni himoya qilish muammosi: Bozorda manipulyatsiya, firibgarlik, texnik xavfsizlikdagi nuqsonlar keng tarqalgan.

Energetik sarf-xarajalar: Bitcoin kabi kriptovalyutalarni ishlab chiqarish (mining) juda ko'p energiya talab qiladi.

3. O'zbekiston Qonunchiligining Hozirgi Holati:

Mamlakatda raqamli aktivlar bilan operatsiyalarni qisman tartibga soluvchi bir qator qarorlar (masalan, faqat litsenziyalangan korxonalar orqali kriptovalyuta ayirboshlashga ruxsat) mavjud.

"Virtual aktivlar to'g'risida"gi qonun loyihasi ishlab chiqilmoqda, u aktivlarni tasniflash, ular bilan operatsiyalar tartibi va nazoratni belgilashi kutilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki o'zining Markaziy bank raqamli valyutasi (CBDC) loyihasi ustida ish olib bormoqda.

4. Xalqaro Tajribaning Qiyosiy Tahlii:

Progressiv model (Singapur, Shveytsariya): Innovatsiyani qo'llab-quvvatlovchi, ammo qat'iy qoida-talablar (KYC/AML) bilan birga keladigan aniq qonunchilik.

Ehtiyotkor va tarmoqlarga bo'lingan model (AQSh): Kriptoaktivlarni ularning tabiatiga qarab (qimmatli qog'oz, tovar, valyuta) turli regulyatorlar (SEC, CFTC) nazorati ostiga olish.

Qat'iy cheklovchi model (Xitoy): Tijorat kriptovalyuta operatsiyalarini taqiqlash, ammo blokcheyn texnologiyasini davlat nazorati ostida rivojlantirish.

MUNOZARA

Kriptovalyuta va blokcheyn texnologiyalarining milliy iqtisodiyotga kirib kelishi noaniqlik, imkoniyat va xavfni bir vaqtning o'zida olib kelmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, muvaffaqiyatli tartibga solish siyosati bu uchala tomonni muvozanatlashtirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Birinchi navbatda, ushbu texnologiyalarning ijobiy iqtisodiy salohiyatini inkor etib bo'lmaydi. Xususan, O'zbekiston kabi mamlakatda, chet el ishchilari tomonidan yuboriladigan pul o'tkazmalari yalpi ichki mahsulotning muhim qismini tashkil etadi. Kriptovalyuta orqali bu o'tkazmalarning tezligi va arzonligini oshirish haqiqiy iqtisodiy samara berishi mumkin. Shuningdek, blokcheyn asosida qurilgan raqamli identifikatsiya va davlat xizmatlari platformalari byurokratik jarayonlarni soddalashtirishi va ishonchni oshirishi mumkin. Biroq, bu imkoniyatlar tartibga solishning to'liq yo'qligi sharoitida jiddiy xavflarga aylanishi mumkin. Kriptobozorning beqarorligi oddiy

fuqarolarning tejamalarini yo'qotishiga olib kelishi, bank tizimidan kapitalning oqib chiqishi moliyaviy tizimni zaiflashtirishi mumkin. Shuning uchun, mamlakatimizda ishlab chiqilayotgan qonun loyihalari qat'iy KYC (Mijozni bilish) va AML/CFT (Pul yuvish va terrorizmni moliyalashtirishga qarshi kurash) talablarini o'z ichiga olishi, kriptobirjalarni majburiy litsenziyalash va ular faoliyati ustidan nazoratni belgilashi lozim. Xalqaro hamkorlik bu sohada hal qiluvchi ahamiyatga ega. Raqamli aktivlar chegaralardan osongina o'tadi. Shu sababli, O'zbekiston FATF standartlariga qat'iy rioya qilishi va xalqaro ma'lumot almashish tizimlariga faol integratsiyalashishi kerak. Bu nafaqat qonunbuzarliklarga qarshi kurashish, balki mamlakatning xalqaro moliyaviy obro'sini oshirishga ham xizmat qiladi. Yana bir muhim jihat – bu Markaziy bank raqamli valyutasi (CBDC). CBDC davlatga an'anaviy pul-kredit siyosatini saqlab, raqamli iqtisodiyot uchun xavfsiz va barqaror asos yaratish imkoniyatini beradi. Bu, shuningdek, xususiy kriptovalyutalarning iqtisodiyotda haddan tashqari ta'sir o'tkazish xavfini kamaytirishga yordam beradi.

Zamonaviy mehnat bozoridagi o'zgarishlar

Kriptovalyuta va blokcheyn texnologiyalarining milliy iqtisodiyotga ta'siri faqat moliyaviy jihatdan emas, balki mehnat bozorini tubdan o'zgartirish orqali ham namoyon bo'lmoqda. Raqamli aktivlarni tartibga solish esa ushbu o'zgarishlarni boshqarishning muhim vositasi hisoblanadi.

Mehnat Bozoridagi Transformatsiyalar

1. Yangi Kasblar va Ko'nikmalar Talabi

Blokcheyn muhandislari, smart-kontrakt dasturchilari, kripto-huquqshunoslar kabi mutaxassislarga talab o'sib bormoqda;

An'anaviy moliyachi va huquqshunoslar raqamli aktivlar sohasida qayta tayyorlanishi zarur; Texnik va huquqiy ko'nikmalar integratsiyasi talab qilinmoqda.

2. Masofaviy va Global Ishlash

Kripto-loyihalar odatda butun dunyo bo'ylab jamoalar bilan ishlaydi;

Cheksiz geografik chegara - har qanday joydan professional xizmatlar ko'rsatish imkoniyati; 24/7 ish vaqti - global bozorda doimiy faoliyat.

3. Ishchi kuchining O'zgaruvchanligi

Freelancerlar va kontaktorlar sonining o'sishi;

Loyihaga asoslangan ish munosabatlari;

Ko'p karerali mutaxassislar - bir vaqtning o'zida bir necha loyihalarda ishlash.

Huquqiy Chegaralar va Muammolar

1. Ish haqi to'lovlari

Kriptovalyutada ish haqi berishning huquqiy jihatlari;

Soliqlarni hisoblash va undirish mexanizmlari;

Valyuta konvertatsiyasi va kurs risklari.

2. Mehnat shartnomalari va Smart-kontraktlar

Avtomatik bajariladigan mehnat shartnomalari;

Ishlab chiqarish natijalariga avtomatik to'lovlar;

An'anaviy mehnat huquqi bilan mosligi.

3. Ijtimoiy himoya va Kafolatlarlar

Kriptosektorda ishlaydiganlar uchun pensiya, kasallik va ishsizlik sug'urtalari;

Xalqaro mehnat standartlarini qo'llash qiyinchiliklari;

Masofaviy ishchi uchun mehnat xavfsizligi talablari.

Zamonaviy Tartibga Solish Mexanizmlari

1. Moslashuvchan Regulyatsiya

"Regulyatoriy qum sandiq" (Regulatory Sandbox) - innovatsiyalarni sinab ko'rish imkoniyati; Dastlabki loyihalar uchun soddalashtirilgan tartib;

Davlat va biznes hamkorligidagi pilot loyihalar.

2. Xalqaro Hamkorlik

Mehnat migratsiyasi va masofaviy ish uchun standartlar;
Soliqqa tortishning bir xil printsiplari;
Huquqiy himoyaning o'zaro tan olinishi.

3. Ta'lim va Malaka Oshirish

Raqamli iqtisodiyot uchun kadrlar tayyorlash;
An'anaviy kasb egalarini qayta tayyorlash;
Davlat va xususiy sektor hamkorligidagi o'quv dasturlari.

O'zbekiston Kontekstida Tavsiyalar

1. Kadrlar Tayyorlash Dasturlari

Blokcheyn va kriptotexnologiyalar bo'yicha ixtisoslashtirilgan kurslar;
An'anaviy moliyachilar uchun qayta tayyorlash;
Yosh mutaxassislarni jalb qilish.

2. Huquqiy Bazani Rivojlantirish

Masofaviy ish uchun mehnat me'yorlari;
Kriptovalyutadagi ish haqi to'lovlarini tartibga solish;
Xalqaro tajribani hisobga olgan holda milliy qonunchilik.

3. Infratuzilmani Rivojlantirish

Raqamlashtirilgan mehnat bozori platformalari;
Kripto-to'lovlar uchun texnik imkoniyatlar;
Kiberxavfsizlik va ma'lumotlarni himoya qilish.

XULOSA

O'zbekiston uchun kriptovalyuta va blokcheyn texnologiyalari – bu chetlab o'tib bo'lmaydigan, balki boshqarilishi va yo'naltirilishi kerak bo'lgan global tendentsiyadir. Ular milliy iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, moliyaviy inklyuziyani kengaytirish, xarajatlarni kamaytirish va innovatsion iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish uchun katta imkoniyatlarga egadir. Biroq, ushbu imkoniyatlardan foydalanish faqatgina yaxshi o'ylangan, xalqaro standartlarga mos keladigan va iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlaydigan tartibga solish tizimi orqali amalga oshirilishi mumkin. Raqamli aktivlarni tartibga solishning asosiy maqsadi innovatsiyani bo'g'ish emas, balki uni jamiyat va iqtisodiyot manfaatlari uchun xavfsiz, shaffof va barqaror yo'lga yo'naltirishdir. Kelajakda O'zbekistonning muvaffaqiyati regulyator sandiqlar (regulatory sandbox) kabi moslashuvchan mexanizmlarni joriy etish, malakali kadrlar tayyorlash, xalqaro hamkorlikni mustahkamlash va raqamli iqtisodiyotning barcha ishtirokchilari o'rtasida muloqotni rivojlantirishga bog'liq bo'ladi. Faqatgina muvozanatli yondashuv orqali kriptovalyuta va blokcheyn texnologiyalari O'zbekiston iqtisodiy rivojlanishiga haqiqiy hissa qo'sha oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-6079-son Farmoni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining virtual valyutalar va kriptoaktivlar bo'yicha pozitsiyasi va tavsiyalari. – Toshkent, 2023.
3. The Financial Action Task Force (FATF). Updated Guidance for a Risk-Based Approach to Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers. – 2021.
4. Bank for International Settlements (BIS). Annual Economic Report: CBDCs in the digital era. – 2023.
5. IMF. Global Financial Stability Report: The Crypto Ecosystem and Financial Stability Challenges. – 2022.
6. Zohidov, A. "Raqamli iqtisodiyot va blokcheyn texnologiyalari". – Toshkent: Iqtisodiyot, 2022.
7. Crypto market data and analysis from CoinMarketCap and CoinGecko (2023-2024).